

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Хоми Івана Ярославовича на тему: «Національно-державницька діяльність Євгена Коновальця», подану на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

На сучасному етапі розвитку та захисту української державності вкотре актуальними стають дослідження, присвячені національно-державницькій проблематиці. З іншого боку, в сучасній вітчизняній історичній науці помітним є зростання дослідницького інтересу до військової історії, її окремих аспектів, подій, сторінок, фактів. Тому дослідження І. Хоми видається цілком логічним і співставним із теперішніми науковими трендами. Зацікавлення добою Української революції (1917–1921 років), періодом становлення національно-визвольного руху міжвоєнної доби, сприяють появі нових наукових розвідок, підіймають вагу тогочасних подій для усвідомлення національної ідентичності українців. Важливо це і для сучасної молоді, яка повинна досягнути паралелі в боротьбі за українську державність, повернутися до історичної пам'яті.

Отож, актуальність теми дослідження І. Хоми не викликає сумніву, адже теоретичні висновки й узагальнення дисертанта мають прикладний характер і суттєво доповнюють відомі факти з історії збройної боротьби в першій половині ХХ століття, відкривають нові сторінки національно-державницької діяльності Євгена Коновальця. Подана до захисту дисертація дозволяє комплексно і всебічно поглянути на формування особистості та перетворення постаті Є. Коновальця на один із символів української національно-визвольної боротьби. Тому відзначимо, що вибір теми дисертаційного дослідження І. Хоми та напрям його проведення заслуговує схвалення. Важливим для розуміння наукової проблеми дослідження є розробка автором сутності ролі лідера в процесі формування ефективної стратегії боротьби за національну державність. Більше того, на наш погляд, обраний дисертантом ракурс дослідження, не лише заслуговує схвалення, але й сприятиме глибшому розумінню закономірностей національного спротиву.

Логічною видається структура цієї наукової праці та викладення в ній опрацьованих здобувачем матеріалів. Вони відповідають як меті, так і

завданням роботи. Докторська дисертація І. Хоми складається з 413 сторінок основного тексту (вступ, п'ять розділів, висновки). До тексту долучено список використаних джерел і літератури (752 позиції) та дев'ять додатків.

У вступі дисертації дотримано всіх вимог до подібного виду наукових робіт: обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету та основні завдання роботи, визначено об'єкт і предмет дослідження, окреслено хронологічні та географічні межі наукової праці, відображено наукову новизну й практичне значення одержаних результатів, вказано на особистий внесок здобувача та апробацію результатів дослідження.

Серед найважливіших дослідницьких завдань, які ставить здобувач, знаходимо й таке: з'ясувати роль Є. Коновальця в створенні військової формації Січових стрільців, участь в обороні української державності під час Української революції, пошук шляхів продовження національно-визвольної боротьби після поразки Перших визвольних змагань для відродження держави, розбудови УВО та ОУН.

Варто погодитися із здобувачем, що в дисертації вперше досліджено громадсько-політичні ініціативи Є. Коновальця в Празі, Відні та Львові (осінь 1920 – кінець 1922); розкрито його роботу в низці українських громадських організацій та політичних партій. Що важливо, в дисертації набули подальшого розвитку дослідження про внесок Є. Коновальця в український молодіжний рух напередодні Першої світової війни, а також проаналізовано його діяльність щодо створення Проводу українських націоналістів та ОУН.

Судячи зі змісту першого розділу «Історіографія та джерела», здобувач добре обізнаний зі станом розробки обраної ним проблеми у вітчизняній історіографії, а також відзначається професіоналізмом, об'єктивністю і тактовністю при аналізі та оцінці результатів попередніх досліджень в розрізі обраного ним напрямку дослідження.

Працюючи над історіографією свого дослідження, дисертант опанував значний масив узагальнюючої, довідкової та монографічної літератури, статей, які стосуються проблем українського національно-визвольного руху в першій половині ХХ століття. Історіографічний огляд переконливо доводить, що

національно-державницька діяльність Євгена Коновальця досі комплексно не вивчалася, хоча фрагментарно окремі її аспекти досліджувалися.

Джерельна база дисертації (переважно неопубліковані документи) складається з матеріалів п'яти державних архівів України (ЦДАВОВУ, ЦДАГОУ, ЦДІАУ у Львові, ДАЛО), архівних і бібліотечних установ іноземних держав (Канада, США, Польща). Загалом, на нашу думку, автор зумів опрацювати і використати достатню кількість джерел, що дало можливість всебічно дослідити обрану наукову проблему, виконати поставлену мету і завдання. Переконані, що опрацьовані архівні матеріали та опубліковані документи дозволили здійснити неупереджене наукове дослідження.

У другому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження» виписано методологічний інструментарій дисертації. Методологія дослідження, обрана автором, переконує – він вдало робить вибір оперативного інструментарію для вирішення сформульованих завдань, доцільно застосовує комплекс загальнонаукових і спеціальних історичних дослідницьких методів. Дослідження, яке з огляду на наукову проблему, відноситься до біографістики, здійснене за проблемно-хронологічним принципами. Застосовано принципи історизму, системності, об'єктивності.

У третьому розділі «Передумови, основні напрямки та досягнення в громадсько-політичній діяльності напередодні Першої світової війни» автор певну увагу надав родинному середовищу Коновальців, де проходило зростання майбутнього військово-політичного діяча, охарактеризував його освітній рівень та громадсько-політичну діяльність до 1914 року. Зокрема, І. Хома згадує про його викладачів (В. Білецький, І. Боберський, О. Целевич та інші), які безпосередньо долучилися до формування національної свідомості та особистих чеснот Є. Коновальця та сформоване там гімназійне середовище.

Досліджуючи період навчання Є. Коновальця на факультеті права і політичних знань Львівського університету та його громадсько-політичну діяльність в цей період, дисертант робить висновок, що той став фактичним лідером українського молодіжного руху Галичини перед Першою світовою війною. Участь його в роботі «Сокола», «Просвіті», УССоюзі та УНДП –

аргументоване тому підтвердження. До слова, ці та подібні сюжети висвітлені І. Хомою в статтях «Гімназійна освіта Євгена Коновальця» (Історико-культурні студії, 2017), «Громадська діяльність Євгена Коновальця на тлі українсько-польських відносин напередодні Першої світової війни» (Східноєвропейський історичний вісник, 2018) тощо.

Необхідною складовою дисертаційної роботи І. Хоми є четвертий розділ – «Досвід Першої світової війни та участь в Українській національній революції (1914–1921 рр.)», адже тут автор розкриває основні етапи становлення Є. Коновальця як військового та суспільно-політичного діяча: участь в Першій світовій війні, інтеграція в українські державотворчі процеси, командування формацією Січових стрільців, участь в протигетьманському повстанні, перебування полоні й таборі для інтернованих тощо.

Досліджуючи період життя Є. Коновальця, коли той став учасником Першої світової війни, а згодом Української революції, дисертант переконує, що саме в цю пору він завдяки своєму авторитету зумів стати на чолі сформованого в Києві в листопаді 1917 року Галицько-Буковинського куреня Січових стрільців (згодом – І курінь Січових стрільців). Завдяки зусиллям командира, навесні 1918 року курінь реорганізовано в І полк Січових стрільців. Він взяв участь у боротьбі з більшовиками, придушенні повстання на заводі «Арсенал», евакуації органів державної влади на Волинь, У схожому дослідницькому ключі підготовлено авторські статті «Участь українців австро-угорського підданства в Першій більшовицько-українській війні (січень-березень 1918 р.)» (*Echa Przeszlosci*, 2023), «І-й полк Січових Стрільців під командуванням Є. Коновальця (березень-квітень 1918 р.): від створення до розформування» (Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії, 2010).

Аналізуючи подальший військовий і політичний шлях Є. Коновальця, дисертант констатує, що той спробував себе на військово-адміністративній роботі (встановлення воєнного стану в Києві, запровадження комендантської години, заборона антидержавної агітації тощо); дипломатичній (налагодження зв'язків УНР та ЗУНР); військовій (бойові дії на чолі Групи Січових стрільців проти більшовицького та білогвардійського військ (весна-осінь 1919 р.);

табірній (спроби організації військового формування з інтернованих і військовополонених українців); організаційній (створення підпільної революційної сили – Військової організації).

У п'ятому розділі «У пошуках нових форм та методів боротьби за відновлення української державності» дисертант продовжує розкривати актуальні на той час напрямки національно-державницької діяльності Євгена Коновальця. Автор цілком справедливо розставляє дослідницькі акценти: спроба об'єднавчої комунікації державних центрів УНР та ЗУНР, усвідомлення необхідності створення та керівництво УВО, налагодження контактів з українською діаспорою в Канаді та США, спроби об'єднання націоналістичних сил за кордоном. Поряд із цим, значне місце в роботі відведене аналізу потуг Є. Коновальця в організації націоналістичних організацій, зокрема, співпраці з Крайовим проводом УВО та ОУН, управлінню Проводом.

Дисертант вказує на пошук контактів задля продовження революційної боротьби відразу після звільнення полковника зі служби в Армії УНР: переписка та зустрічі з різноманітними громадсько-політичними та військовими діячами для розуміння настроїв у середовищі української еміграції; спроби об'єднання, заснування, створення національно орієнтованих організацій; започаткування роботи з написання історії Січових стрільців. На сторінках рукопису розглянуто причини розчарування Є. Коновальця після повернення до Львова (спроби інтегруватися в громадсько-політичне життя Галичини, намагання відновити роботу Стрілецької ради тощо). Ці сюжети в дисертації ґрунтовно висвітлені.

Ще одним напрямом наукового пошуку І. Хоми в розрізі проблематики п'ятого розділу стало дослідження ним ролі Є. Коновальця в консолідації націоналістичних сил навколо ідеї боротьби за українську державність. Увага дослідника зосереджена на підпорядкуванні Є. Коновальцем собі керівництва у ВО, згодом, після повернення до організації – УВО, залученні до Начальної ради УВО популярних діячів українського національного руху, створенні Проводу українських націоналістів, а, відтак, і ОУН. Ці перипетії добре змальовані в статтях автора «Військова організація під керівництвом Євгена

Коновальця (кінець 1921 р. – жовтень 1922 р.)» (Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка, 2022), «Становлення командного осередку УВО в еміграції» (Нова доба, 2023), а також у відповідному розділі монографії «Громадська, військова та політична діяльність Євгена Коновальця» (Львів, 2024).

Висновки в роботі написані аргументовано, конкретно й відповідають тим завданням, які поставив автор. У них сформульовано загальні підсумки проведеного І. Хомою дослідження. Отримані дисертантом наукові результати дають змогу комплексно розглядати й науково обґрунтувати напрямки громадсько-політичної та військової діяльності Євгена Коновальця як на українських теренах, так і в еміграції.

Загалом, дисертація Хоми Івана Ярославовича «Національно-державницька діяльність Євгена Коновальця» – це самостійне, оригінальне, комплексне дослідження, науково обґрунтовані результати якого в сукупності вирішують конкретні завдання.

Зміст, характер і форма викладу матеріалу засвідчують достатню професійну підготовку дисертанта, його здатність аналізувати історичні факти, використовувати сучасні наукові методи для розв'язання поставлених завдань. Основні наукові положення й висновки роботи сформульовані фахово, всебічно обґрунтовані, їх достовірність й новизна сумніву не піддаються.

Позитивно оцінюючи подану на розгляд спеціалізованої вченої ради дисертацію Івана Хоми, вважаємо за необхідне висловити зауваження та побажання щодо можливого удосконалення рукопису роботи:

1. Детально описуючи освітній процес у Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття, відтворюючи роки навчання Є. Коновальця в дворічній державній народній школі в Зашкові (С. 91-92), школі вправ при Львівській учительській семінарії (С. 92-93), Цісарсько-королівській академічній гімназії (С. 93-103), перераховуючи опановані ним навчальні предмети, автор лише фрагментарно згадує про вплив освітнього середовища на формування особистості, зазначаючи, що «висока якість середньої освіти збільшувала можливості в майбутньому вирішувати різної складності завдання» (С. 103).

2. Дисертант розлого описує роботу II Всеукраїнського студентського з'їзду, дискусії щодо виступів Д. Донцова, Є. Коновальця, Ю. Чайківського (С. 124-130) але й резюмує, що «Є. Коновалець після свого виступу, оголошення резолюції, участі в дискусії не брав, як і загалом після виступів інших доповідачів» (С. 129). То чи варто було присвячувати цій події стільки місця в дисертації, якщо Є. Коновалець публічно не висловлював своєї позиції з тогочасних важливих суспільно-політичних питань?

3. Серед дослідницьких завдань «діяльність у товаристві «Сокіл», УССоюзі, філії товариства «Просвіта»... тощо» (С. 23). Однак, у висновках дисертації знаходимо лише незначну ремарку про те, що в Зашкові Є. Коновалець «взяв участь у відкритті спортивно-руханкового товариства «Сокіл» та відновлення роботи читальні «Просвіти», а також декілька років підтримував діяльність цих осередків» (С. 428).

4. Дисертант вживає термін «Українська національна революція», що виглядає дискусійно. Адже 22 січня 2016 р. з'явився Указ Президента України № 17/2016 «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років». У 2018 році Український інститут національної пам'яті розробив рекомендації щодо використання термінології доби 1917–1921 рр.

5. Виникають запитання щодо доцільності розміщення додатків Д «Візитка Є. Коновальця» (С. 513), Є «Пістолет Є. Коновальця» (С. 515), Ж «Цигарки подаровані Є. Коновальцю з УРСР» (С. 516) та відсутність джерел додатків Г «Перелік засідань Стрілецької ради та Ради старшин» (С. 509-512), З «Засідання, з'їзди, конференції та наради ВО-УВО та ОУН за участі Є. Коновальця» (С. 517-522).

Проте викладені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Висловлені вище окремі зауваження й побажання, мають переважно рекомендаційний характер й можуть бути враховані у подальшій науковій роботі здобувача.

Результати наукового пошуку дисертанта адекватно відображені у тексті автореферату. Його зміст ідентичний основним положенням, викладеним у рукописі дисертації та у загальних рисах відображає її зміст.

Результати дослідження апробувалися на наукових конференціях різного рівня. Основні положення дисертаційної роботи відображені в двох індивідуальних монографіях здобувача – «Історія військового формування Січових стрільців (1917–1919)» (2016), «Громадська, військова та політична діяльність Євгена Коновальця (1891–1938)» (2024) та колективній монографії «Українська еліта у другій половині XIX – на початку XXI століття: особливості формування, трансформація уявлень, інтелектуальний потенціал. Західні землі. Вибрані проблеми», а також 36 одноосібних статтях (24 з них у фахових виданнях категорії «Б», 4 – категорії «А»).

Вважаємо, що дисертаційна робота Івана Ярославовича Хоми «Національно-державницька діяльність Євгена Коновальця», свідчить про вагомість та оригінальність авторських узагальнень і концептуальних розробок. Дисертація відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України, а її автор – заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент

Професор кафедри педагогіки та психології
Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти,
доктор історичних наук, професор

 Олександр Дем'янюк

Підпис проф. Дем'янюка О.Й. засвідчую
Завідувач канцелярії

 Т. Єрмічук